

Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΗΜΕΡΑ
ΤΗΣ ΕΠΙΧΗΡΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Αναμνηστικός τόμος
για τον Τάκη Πολίτη

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ &
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΥΡΩΣΥΣΤΗΜΑ

**Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΗΜΕΡΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**

Αναμνηστικός τόμος
για τον Τάκη Πολίτη

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ &
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΥΡΩΣΥΣΤΗΜΑ

4

Η άλλη όψη του Ιανού: Η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο αναπτυξιακός της ρόλος

Γεώργιος Μέργος

*Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικών Επιστημών,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

1. Εισαγωγή

Ο Ιανός, ο αρχαίος θεός των Ρωμαίων με τις δύο όψεις, ο θεός της έναρξης και της μετάβασης, συμβολίζει τη μετάβαση από το παρελθόν στο μέλλον. Κατά τον ίδιο τρόπο, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί για μια κοινότητα, για μια κοινωνία, τη σύνδεση και τη μετάβαση από το παρελθόν στο παρόν και στο μέλλον. Αναμφίβολα, κάθε στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει ιστορική, αρχαιολογική, εθνολογική, αισθητική, καλλιτεχνική και επιστημονική αξία. Μας συνδέει με το παρελθόν, προσδιορίζει την ταυτότητά μας και αναδεικνύει τις ικανότητες της κοινότητας. Αυτή είναι η πρώτη και κύρια όψη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όμως, ταυτόχρονα, η πολιτιστική κληρονομιά έχει και μια δεύτερη όψη, οικονομική και αναπτυξιακή. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η πολιτιστική κληρονομιά μιας κοινότητας ή μιας κοινωνίας συνδέεται με τη δυνατότητα να συμβάλλει στην οικοδόμηση ευημερίας για το κοινωνικό σύνολο στο παρόν και στο μέλλον, δυνατότητα που εξαρτάται από την ικανότητα να γίνει αντιληπτή και κατανοητή η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο αναπτυξιακός της ρόλος.

Η πολιτιστική κληρονομιά (cultural heritage), ή άλλως “εθνική κληρονομιά” ή απλώς “κληρονομιά”, είναι όλα τα πολιτιστικά αντικείμενα και μνημεία, καθώς και τα άυλα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ενός έθνους ή μιας κοινωνίας τα οποία έχει κληρονομήσει από προηγούμενες γενιές, τα οποία υπάρχουν στο παρόν και τα οποία οφείλει να διατηρήσει στο μέλλον προς όφελος των μελλοντικών γενεών. Η υλική ή ενσώματη πολιτιστική κληρονομιά (built cultural heritage) περιλαμβάνει κτίρια, ιστορικούς τόπους, μνημεία, έργα τέχνης κ.λπ. που θεω-

ρούνται άξια διατήρησης για το μέλλον. Σε αυτά περιλαμβάνονται αντικείμενα σημαντικά για την αρχαιολογία, την αρχιτεκτονική, την επιστήμη ή την τεχνολογία ενός συγκεκριμένου πολιτισμού.

Αναμφίβολα, κάθε στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει ιστορική, αρχαιολογική, εθνολογική, αισθητική, καλλιτεχνική και επιστημονική αξία. Η Σύμβαση της UNESCO του 1972 σχετικά με την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς προωθεί την καταγραφή, προστασία και συντήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που θεωρείται σημαντικής αξίας για την ανθρωπότητα ως απάντηση στις αυξανόμενες απειλές σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία της φύσης από τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης.¹ Επομένως, υπάρχει μια σειρά από κριτήρια με τα οποία ορίζεται από την UNESCO η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την ανθρωπότητα. Για να συμπεριληφθεί στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς, ένα πολιτιστικό μνημείο ή μια περιοχή υψηλού φυσικού κάλλους πρέπει να έχει εξαιρετική παγκόσμια αξία και να πληροί τουλάχιστον ένα από δέκα κριτήρια επιλογής. Τα κριτήρια αυτά εξηγούνται στις κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή της σύμβασης και αποτελούν το κύριο εργαλείο εργασίας της UNESCO. Τα κριτήρια αναθεωρούνται τακτικά από επιτροπή για να ανταποκρίνονται στην εξέλιξη της ίδιας της ιδέας της Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Αργότερα, το 2005, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση-Πλαίσιο για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Κοινωνία (Σύμβαση του Φάρο 2005) θεωρεί ότι η πολιτιστική κληρονομιά μεταβάλλεται και επαναπροσδιορίζεται συνεχώς από την ανθρώπινη δραστηριότητα και δεν μένει στάσιμη.² Αυτή είναι μια ρηξικέλευθη προσέγγιση, που θεωρεί ως αφετηρία της αξίας ενός στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς όχι το ίδιο το αντικείμενο που πρόκειται να προστατευθεί, αλλά τους ανθρώπους που ωφελούνται από αυτό, δηλαδή όλους τους πολίτες είτε σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο. Αυτό αποτελεί μια τεράστια μετακίνηση στον τρόπο που προσεγγίζεται η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, με αφετηρία πλέον όχι το παρελθόν, αλλά το παρόν και το μέλλον.

Συγκεκριμένα, στη σύγχρονη προσέγγιση για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς παρατηρείται μια μετακίνηση σε τρεις κατευθύνσεις: α) από τα μνημεία προς τους ανθρώπους (from monuments to people), β) από τα αντικείμενα προς τις λειτουργίες (from objects to functions) και γ) από τη συντήρηση των μνημείων προς τη διατηρήσιμη χρήση (from preservation to sustainable use). Η

¹ UNESCO (1972), *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, 16.11.1972, Paris.

² Council of Europe (2005), *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Treaty No. 199, Faro, Portugal.

κληρονομιά δεν είναι πλέον στενά ένα σύνολο από αντικείμενα, με μόνο σκοπό τη συντήρησή τους για ιστορικούς, ηθικούς και αρχαιολογικούς λόγους, αλλά ευρύτερα ένα αναπόσπαστο λειτουργικό τμήμα της κοινωνίας και της οικονομίας ενός τόπου, που συμπεριλαμβάνει πολιτικά πρότυπα, οικονομική ευημερία, κοινωνική συνοχή και πολιτισμική διαφορετικότητα.³

Όμως, στην Ελλάδα, η οικονομική σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο ρόλος της στην ανάπτυξη της οικονομίας έχουν επισημανθεί αρκετά νωρίτερα, από τη δεκαετία του 1990. Στο ετήσιο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Οικονομικών Επιστημών τον Οκτώβριο του 1994 με γενικό θέμα “Πηγές δυναμισμού της ελληνικής οικονομίας” ο Ακαδημαϊκός Κωνσταντίνος Δρακάτος κατέθεσε την πρόταση “Η πολιτιστική κληρονομιά ως αυτοτελής αναπτυξιακός παράγων της ελληνικής οικονομίας”. Στη συνέχεια, σε συνέδριο του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (1997), είχε ανακοίνωση με θέμα “Στρατηγική και πολιτική αναπτύξεως στον τομέα του πολιτισμού”.⁴

Με αφετηρία την παραδοχή ότι ο τομέας του πολιτισμού έχει οικονομική σημασία και αναπτυξιακό ρόλο, το επόμενο ερώτημα είναι μεθοδολογικό: πώς μπορεί να μετρηθεί η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και πώς μπορεί να αξιολογηθεί ο αναπτυξιακός της ρόλος; Μεθοδολογικά, τα οικονομικά της ευημερίας (Welfare Economics) αποτελούν πλέον την γενικά αποδεκτή μεθοδολογία για την αξιολόγηση της ευημερίας του ατόμου ή του κοινωνικού συνόλου και ταυτόχρονα το θεωρητικό πλαίσιο αξιολόγησης της οικονομικής αξίας και της κοινωνικής ωφέλειας εναλλακτικών μέτρων δημόσιας πολιτικής.⁵ Εύλογα επομένως γεννάται το ερώτημα: έχει ένα στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς οικονομική αξία και αναπτυξιακό ρόλο για το κοινωνικό σύνολο; Αν όχι, πώς μπορούμε να απαντήσουμε στα αμείλικτα οικονομικά ερωτήματα για κατανομή δαπανών, επενδύσεων, προτεραιοτήτων και μέτρων πολιτικής που ανακύπτουν από τους περιορισμένους προϋπολογισμούς και ανθρώπινους πόρους (επιστημονικούς και άλλους) σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο για τη διά-

3 Loulanski, T. (2006), “Revising the Concept for Cultural Heritage: The Argument for a Functional Approach”, *International Journal of Cultural Property*, 13(2), 207-233.

4 Βλ. Δρακάτος, Κ. (1999), “Δυνατότητες χρησιμοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς για την αναδιάρθρωση της οικονομίας”, Ανακοίνωση στην Ακαδημία Αθηνών, Έκτακτη Συνεδρία της 2ας Μαρτίου 1999. Βλ. επίσης Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) (1992), “Πολιτιστική Ανάπτυξη”, *Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1988-1992*, αρ. 26, Αθήνα.

5 Για μια πρωτοποριακή μελέτη που θεμελίωσε τα οικονομικά του πολιτισμού με την εφαρμογή των Οικονομικών της Ευημερίας στον πολιτισμό, βλ. Baumol, W.J. and W.G. Bowen (1966), *Performing Arts: The Economic Dilemma. A Study of Problems Common to Theater, Opera, Music and Dance*, New York: The Twentieth Century Fund. Μια σύγχρονη και συνολική παρουσίαση για τα οικονομικά του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς βλ. στο Rizzo, I. and A. Mignosa (eds.) (2013), *Handbook on the economics of cultural heritage*, Edward Elgar Publishing.

σωση, προστασία, αποκατάσταση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς;⁶ Αν ναι, πώς μετράμε την οικονομική του αξία και πώς χρησιμοποιούμε το αποτέλεσμα της μέτρησης στην ενίσχυση της ανάπτυξης, της απασχόλησης και του εισοδήματος; Οι σαφείς και μετρήσιμες απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά είναι προϋπόθεση για ορθολογική επιλογή των μέτρων δημόσιας πολιτικής.⁷

Το παρόν άρθρο επιδιώκει μια σύντομη συζήτηση σχετικά με τα ερωτήματα αυτά. Αφετηρία είναι η σύγχρονη προσέγγιση στην αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως προκύπτει από τη Σύμβαση του Φάρο, δηλαδή η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, που αποτελεί την άλλη όψη του Ιανού, με κριτήριο την ωφέλεια που προκύπτει για τον πολίτη από την προστασία, συντήρηση αποκατάσταση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και τη δημιουργία χρηματικών πόρων για την προστασία, συντήρηση και ανάδειξη της κληρονομιάς. Εξετάζει δηλαδή μόνο την οικονομική και αναπτυξιακή αξία, χωρίς να αγνοεί τη μεγάλη σημασία των υπόλοιπων διαστάσεων της αξίας. Το άρθρο αυτό βασίζεται στις εργασίες ενός διεθνούς συνεδρίου με τίτλο “Η πολιτιστική κληρονομιά ως οικονομική αξία: οικονομικά οφέλη, κοινωνικές ευκαιρίες και προκλήσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς για βιώσιμη ανάπτυξη”.⁸

2. Η πρόκληση: ισορροπία μεταξύ προστασίας και χρήσης

Η έννοια της οικονομικής αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς γεννά έντονες αντιπαραθέσεις. Ακόμη και η απλή αναφορά στην οικονομική αξία της πολιτι-

⁶ Η Υπουργός Πολιτισμού κα Λίνα Μενδώνη σε συνέντευξή της (*Καθημερινή*, 15.9.2019) τονίζει τη σχέση πολιτισμού και οικονομίας και αναφέρει επί λέξει: “μπορούν να βρεθούν χρήματα από τον πολιτισμό, για τον πολιτισμό”, αναδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό την ανάγκη για ενίσχυση των δράσεων δημιουργίας εσόδων. Σε πρόσφατη μελέτη για το Υπουργείο Πολιτισμού αναφέρεται ότι τα έσοδα από τα εισιτήρια στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία στην Ελλάδα είναι περίπου 80% του συνόλου των εσόδων, ενώ στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες είναι μόλις 15% περίπου.

⁷ Το βιβλίο Δελλής, Γ. (2018), *Δήμος και Αγορά – Το Δημόσιο Δίκαιο «Αλλιώς», με το Βλέμμα της Οικονομικής Ανάλυσης*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, παρουσιάζει τη θεωρητική θεμελίωση της αλληλεξάρτησης του δημόσιου δικαίου (επομένως και της δημόσιας πολιτικής) και των οικονομικών. Βλ. επίσης, για μια περιεκτική παρουσίαση των επιλογών δημόσιας πολιτικής στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς, Rizzo, I. and D. Throsby (2006), “Cultural heritage: economic analysis and public policy”, in Victor Ginsburgh and David Throsby (eds), *Handbook of the Economics of Art and Culture*, Amsterdam: Elsevier/North-Holland, 983-1016.

⁸ Το συνέδριο διοργανώθηκε το Μάιο του 2016 στην Αθήνα, στο πλαίσιο του InHerIT, τριετούς προγράμματος ERASMUS+, του νέου προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και τον αθλητισμό, 2014-2020, από το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών (βλ. Mergos, G. and N. Patsavos (eds) (2017), *Cultural Heritage and Sustainable Development: Economic Benefits, Social Opportunities and Public Policy Challenges*, Technical University of Crete, Chania).

στικής κληρονομιάς αντιμετωπίζεται από ορισμένους με σκεπτικισμό ή και απόλυτη άρνηση, για λόγους ηθικούς, αρχαιολογικούς, αλλά και ιστορικούς. Θεωρούν βεβήλωση ακόμη και τη σκέψη ότι ένα στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει οικονομική αξία ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί οικονομικά. Ένα μνημείο, θεωρούν, μπορούμε να το προσεγγίσουμε μόνο καλλιτεχνικά και ιστορικά, είναι ανεκτίμητης αξίας και δεν μπορούμε να το δούμε οικονομικά, ούτε μπορούμε να του αποδώσουμε οικονομική αξία.

Ο αντίλογος είναι ότι, όταν ένα μνημείο προσελκύει επισκέπτες από όλο τον κόσμο, οι οποίοι είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν ένα υψηλό κόστος ταξιδιού αλλά συχνά και υψηλό κόστος διαμονής για να το επισκεφθούν, δημιουργώντας ταυτόχρονα αντίστοιχες οικονομικές ροές, απασχόληση, εισόδημα και οικονομική ανάπτυξη, η οικονομική και κοινωνική αξία του μνημείου είναι αυταπόδεικτη. Αντίθετα, ένα μνημείο ή πολιτιστικός χώρος που δεν προσελκύει επισκέπτες, για οποιοδήποτε λόγο, έχει αναμφίβολα οικονομική και κοινωνική αξία μάλλον χαμηλή. Με αυτή τη βάση, δεν έχουν όλα τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς την ίδια αξία, ούτε είναι όλα τα μνημεία ανεκτίμητης αξίας. Το πλήθος και η προέλευση των επισκεπτών προσδιορίζει το μέγεθος της συνολικής κοινωνικής ωφέλειας που προκύπτει από ένα στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς.⁹

Η κρατούσα στο παρελθόν προσέγγιση θεωρούσε τη χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως απειλή, που τελικά οδηγεί στην εμπορευματοποίηση, την απαξίωση και την καταστροφή. Όμως, η σύγχρονη προσέγγιση θεωρεί ότι η μεγαλύτερη επιτυχία στη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η επιτυχής ένταξή της στην κοινωνική και οικονομική ζωή και επομένως η συμβολή της στη δημιουργία εισοδήματος το οποίο θα μπορεί να χρηματοδοτήσει τη συντήρησή της.

Η Σύμβαση του Φάρο (2005) καινοτομεί και ανοίγει νέους δρόμους στον τρόπο προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς συνδέει τα μέτρα δημόσιας πολιτικής για την κληρονομιά με τις ανάγκες της κοινωνίας, την ανθρωπινή πρόοδο και την ποιότητα ζωής. Επίσης, προτρέπει στη βιώσιμη χρήση και στην ανάδειξη της κληρονομιάς για οικονομικούς σκοπούς, ενθαρρύνοντας τον εγχώριο πληθυσμό να συνδεθεί περισσότερο με τον τόπο του, ώστε να προσελκύσει τουρισμό και νέες οικονομικές δραστηριότητες, διασφαλίζοντας πα-

⁹ Στην έκθεση *Museums as Economic Engines: A National Report – An Economic Impact Study for the American Alliance of Museums* (Δεκέμβριος 2017) από την Oxford Economics αναφέρεται ότι τα μουσεία στις ΗΠΑ περιλαμβάνουν 372.000 εργαζομένους και 3 εκατ. εθελοντές και δίνουν τη δυνατότητα σε 850 εκατ. επισκέπτες να μάθουν για την πολιτιστική κληρονομιά, να ερμηνεύσουν το παρελθόν και να εξερευνήσουν το μέλλον (σελ. 21). Στην έκθεση αυτή είναι σαφής η αποδοχή της θέσης ότι ο αριθμός των επισκεπτών ή χρηστών ενός πολιτιστικού στοιχείου αποτελεί το κύριο στοιχείο προσδιορισμού της ωφέλειας για την κοινωνία.

ράλληλα ότι η οικονομική χρήση δεν αποτελεί απειλή για την ίδια την πολιτιστική κληρονομιά, αλλά αντίθετα παράγοντα προστασίας και συντήρησης αυτής. Προκύπτει επομένως από τη Σύμβαση του Φάρο ότι τις τελευταίες δεκαετίες, κερδίζει συνεχώς έδαφος η αντίληψη ότι οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία προστατεύονται και συντηρούνται αποτελεσματικότερα όταν αποτελούν μέρος της ζωής των πολιτών, δηλαδή όταν περιλαμβάνονται στη λεγόμενη “οικονομία του ελεύθερου χρόνου” και στη διά βίου εκπαίδευση.

Επιπλέον, υπάρχουν επιχειρήματα ότι πολλά, αν όχι τα περισσότερα, κοινωνικά οφέλη τα οποία προέρχονται από την πολιτιστική κληρονομιά πραγματοποιούνται μόνο κατά τη διάρκεια της χρήσης και της ένταξής της στην οικονομία και την κοινωνία. Σήμερα, ανάμεσα στους υποστηρικτές της χρήσης της πολιτιστικής κληρονομιάς υπάρχουν όχι μόνο οικονομολόγοι και κοινωνιολόγοι, αλλά και πολλοί που παραδοσιακά αντιτάσσονταν στην ιδέα, όπως αρχαιολόγοι, ανθρωπολόγοι, νομικοί επιστήμονες, ακόμη και συντηρητές.

3. Η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Ελέχθη πιο πάνω ότι το πλήθος και η προέλευση των επισκεπτών ενός πολιτιστικού στοιχείου προσδιορίζουν το μέγεθος της συνολικής κοινωνικής ωφέλειας που προκύπτει από αυτό, επομένως και της σημασίας ή της αξίας που αποδίδει το κοινωνικό σύνολο στο στοιχείο αυτό. Στον πυρήνα αυτής της προσέγγισης είναι η έννοια της αξίας, που σχετίζεται απόλυτα με τις επιλογές που κάνουμε ως άτομα ή ως κοινωνία για την προστασία, αποκατάσταση και ανάδειξη από ένα πλήθος μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς εκείνων που θεωρούμε ως μεγάλης αξίας. Όταν μιλάμε για τη σημασία ή τη σημαντικότητα ενός στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς, κάνουμε ουσιαστικά μια δήλωση σχετικά με την αξία του, τι σημαίνει το στοιχείο αυτό για την κοινωνία, για το πλήθος των ανθρώπων που συνδέονται με αυτό, καθώς και για το πόσο ψηλά ιεραρχεί το κοινωνικό σύνολο την ανάγκη διάθεσης χρηματικών πόρων σε ανεπάρκεια για τη διατήρησή του. Ταυτόχρονα όμως, αυτή η δήλωση συνεπάγεται συγκεκριμένη μεθοδολογία για να μετρηθεί αυτή η αξία και συγκεκριμένη μεθοδολογία για να ληφθεί η συλλογική απόφαση σχετικά με τη διατήρηση, την αποκατάσταση, την ανάδειξη ή την επαναχρησιμοποίηση ενός στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η έννοια της αξίας στα οικονομικά είναι πολύ διαφορετική από την έννοια της τιμής και έχει μακρά ιστορία, πηγαινόντας πίσω τουλάχιστον στον Αδάμ Σμιθ. Ήταν θέμα σημαντικής διαμάχης και από ορισμένες απόψεις εξακολουθεί να είναι. Παρ' όλα αυτά, το κυρίαρχο πρότυπο της οικονομικής επιστήμης θεω-

ρεί ότι έχει επιλύσει το ζήτημα αναγνωρίζοντας την αξία ως αποτέλεσμα της ατομικής χρησιμότητας και επιλογής. Ακόμη και όταν οι αγορές αποτυγχάνουν, όπως στην περίπτωση δημόσιων αγαθών, η προθυμία του ατόμου να δαπανήσει για ένα αγαθό εκφράζει την αξία του εν λόγω αγαθού. Έτσι, όταν προσεγγίζουμε την οικονομική αξία ενός στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα σε αυτό το πλαίσιο, είτε ατομικά είτε συλλογικά, προσεγγίζουμε τα είδη αξιών που αναγνωρίζουν οι πολίτες, που είναι διατεθειμένοι να δαπανήσουν από το περιορισμένο εισόδημά τους με τον ένα ή τον άλλο τρόπο για να βιώσουν μια σχέση με αυτό το πολιτιστικό στοιχείο.

Οι κατηγορίες στις οποίες η αξία της κληρονομιάς ταξινομείται με αυτούς τους όρους είναι πολύ γνωστές και διατυπώνονται σαφώς στη βιβλιογραφία.¹⁰ Δύο είναι οι ουσιαστικές διακρίσεις, η διάκριση μεταξύ ατομικής και συλλογικής αξίας και η διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας αξίας.¹¹ Οι κατηγορίες αντιστοιχούν στους τρόπους με τους οποίους τα άτομα βιώνουν την κληρονομιά, είτε με άμεση “χρήση”, είτε με έμμεσο τρόπο μέσω “μη χρήσης”, είτε ως θετική εξωτερικότητα.¹²

Η αξία χρήσης, που είναι πιο άμεση και κατανοητή, αποκτάται από άτομα, νοικοκυριά ή επιχειρήσεις με την άμεση κατανάλωση υπηρεσιών κληρονομιάς μέσω της κατοχής περιουσιακών στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς (π.χ. ενός έργου τέχνης), μέσω της απόλαυσης των υπηρεσιών ενός πολιτιστικού στοιχείου (π.χ. ενός φεστιβάλ) ή μέσω της επίσκεψης σε ένα μουσείο ή ένα μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς.¹³

Η δεύτερη πτυχή της ατομικής αξιολόγησης είναι “η μη χρήση” ή “η παθητική χρήση” και αφορά την αξία που απολαμβάνει ο πολίτης, η οποία όμως δεν αντικατοπτρίζεται στη διαδικασία της αγοράς, δεδομένου ότι προέρχεται από χαρακτηριστικά της πολιτιστικής κληρονομιάς που μπορούν να ταξινομηθούν

10 Βλ. για παράδειγμα Hutter, M. and I. Rizzo (1997), *Economic Perspectives of Cultural Heritage*, London: Macmillan. Βλ. επίσης Towse, R. (2010), *A Textbook of Cultural Economics*, Cambridge University Press, Cambridge, για μια συνολική παρουσίαση των οικονομικών της πολιτιστικής κληρονομιάς.

11 Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί να γίνει μια περαιτέρω διάκριση, μεταξύ της οικονομικής και της πολιτιστικής αξίας, διάκριση που σχετίζεται με την αξία ενός εύρους πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών. Βλ. Hutter, M. and D. Throsby (eds) (2008), *Beyond Price: Value in Culture, Economics, and the Arts*, New York: Cambridge University Press.

12 Στην αυστηρή οικονομική ορολογία χρησιμοποιείται συνήθως ο όρος “θετική εξωτερική οικονομία”.

13 Στην τελευταία περίπτωση, η σχετική αξία μπορεί να μετρηθεί είτε με τα τέλη εισόδου είτε με το πλεόνασμα καταναλωτή, εάν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα, και υπολογίζεται χρησιμοποιώντας γνωστές μεθόδους όπως η ανάλυση του κόστους ταξιδιού. Βλ. για παράδειγμα Navrud, S. and R.C. Ready (eds) (2002), *Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*, Cheltenham: Edward Elgar.

ως μη ανταγωνιστικά και μη αποκλειστικά δημόσια αγαθά. Η οικονομική έρευνα των τελευταίων τριάντα και πλέον ετών στα οικονομικά του περιβάλλοντος όσον αφορά τη ζήτηση για μη αγοραία αγαθά και υπηρεσίες που έχουν σχέση με το περιβάλλον έχει εντοπίσει τρεις κατηγορίες παθητικής χρήσης, που είναι εξίσου σημαντικές στα οικονομικά της πολιτιστικής κληρονομιάς: α) αξία ύπαρξης, γιατί οι πολίτες εκτιμούν την πολιτιστική κληρονομιά απλώς και μόνο για να υπάρχει, β) αξία προαίρεσης, γιατί τα άτομα επιθυμούν να διατηρήσουν τα στοιχεία της κληρονομιάς προκειμένου να αφήσουν ανοιχτή την επιλογή να μπορούν να καταναλώσουν τις υπηρεσίες της στο μέλλον, και γ) αξία κληροδοτήματος, γιατί τα άτομα επιθυμούν να μεταβιβάσουν τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς στις μελλοντικές γενιές.

Αυτές οι πηγές αξίας προσδιορίζουν τη ζήτηση για προστασία, αποκατάσταση και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, που εκφράζεται ως ατομική διάθεση προς πληρωμή, για παράδειγμα με τη φορολογία,¹⁴ και οδηγεί σε συλλογικές αποφάσεις για επιλογές κατανομής επενδύσεων και μέτρων πολιτικής. Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αναπτυχθεί και εφαρμοστεί εκτενώς, κυρίως στα περιβαλλοντικά οικονομικά, ποικίλες μέθοδοι για την αξιολόγηση μη αγοραίων αγαθών και υπηρεσιών, που βασίζονται στη μέτρηση της διάθεσης προς πληρωμή.¹⁵ Η πλέον διαδεδομένη εξ αυτών είναι η Μέθοδος της Υποθετικής Αποτίμησης (Contingent Valuation Method, CVM), που έχει ευρύτατα εφαρμοστεί και στα οικονομικά του πολιτισμού ή της πολιτιστικής κληρονομιάς (Cultural Economics).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, αυτές οι μεθοδολογίες αξιολόγησης της αξίας μη χρήσης αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες στα οικονομικά του περιβάλλοντος. Όμως, η χρήση τους επεκτάθηκε ταχύτατα στα οικονομικά του πολιτισμού (ή της πολιτιστικής κληρονομιάς), γιατί υπάρχει μεγάλη συνάφεια μεταξύ των εννοιών του φυσικού κεφαλαίου και του πολιτιστικού κεφαλαίου. Το πρώτο περιλαμβάνει τους φυσικούς πόρους, τα φυσικά οικοσυστήματα και τη βιοποικιλότητα, ενώ το πολιτιστικό κεφάλαιο, υπό την οικονομική έννοια, περιλαμβάνει πολιτιστικά αγαθά (υλικά και άυλα), πολιτιστικά “οικοσυστήματα” ή δίκτυα και πολιτισμική πολυμορφία. Ο παραλληλισμός μπορεί να επεκταθεί περαιτέρω στη σφαίρα της βιώσιμης διαχείρισης των πόρων, όπου το γνωστό ζήτημα της οικολογικά βιώσιμης ανάπτυξης έχει πλήρη αντιστοιχία με την έννοια της πολιτισμικά βιώσιμης ανάπτυξης. Επομένως, οι μεθοδολογίες για την οικο-

¹⁴ Ο οικονομικός όρος που εκφράζει τη διάθεση του πολίτη για τη δαπάνη αυτή είναι “willingness to pay” (WTP).

¹⁵ Εκτενής περιγραφή της θεωρίας και των μεθόδων παρουσιάζεται στο Μέργος, Γ. (2007), *Κοινωνικο-οικονομική Αξιολόγηση Επενδύσεων και Πολιτικών*, Τόμος Α', β' έκδοση, Εκδόσεις Μπένου, Αθήνα.

νομική αξιολόγηση των ωφελειών που προκύπτουν από το φυσικό κεφάλαιο μπορούν να μεταφερθούν απευθείας στο πολιτιστικό κεφάλαιο, όπως φαίνεται από τον αυξανόμενο αριθμό εφαρμογών CVM στην πολιτιστική κληρονομιά.¹⁶

Μια επίσης θεμελιώδης διάκριση, σημαντική για την εκτίμηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι αυτή μεταξύ ιδιωτικής αξίας και δημόσιας αξίας ή μεταξύ ιδιωτικού ενδιαφέροντος και δημόσιου συμφέροντος. Για παράδειγμα, ο χαρακτηρισμός μιας ιδιοκτησίας ως διατηρητέας έχει άμεσες επιπτώσεις στον ιδιώτη ιδιοκτήτη, είτε λόγω κόστους συμμόρφωσης είτε λόγω χαμένων αναπτυξιακών ευκαιριών. Ουσιαστικά το πρόβλημα είναι διανεμητικό, δηλαδή άλλος ωφελείται και άλλος πληρώνει. Και πάλι η μεθοδολογία που είναι γνωστή ως Ανάλυση Κόστους-Οφέλους είναι η κατάλληλη μεθοδολογία για την αξιολόγηση των ωφελειών και του κόστους, όπου το διανεμητικό πρόβλημα αντιμετωπίζεται συνήθως με την επιβολή στο χρήστη τέλους χρήσης, που όμως είναι δύσκολο έως αδύνατον να εφαρμοστεί στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς.¹⁷ Παρ' όλες τις δυσκολίες εφαρμογής, είναι σημαντικό να επιδιώκεται ισορροπία μεταξύ ιδιωτικού ενδιαφέροντος και δημόσιου συμφέροντος στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ισορροπία αυτή μπορεί να επιτευχθεί σε δύο κυρίως κατευθύνσεις: αφενός στην εφαρμογή αντικειμενικής και εμπειριστατωμένης μεθοδολογίας αξιολόγησης της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και αφετέρου στην παροχή αποζημίωσης όταν αποδεδειγμένα ζημιώνεται ο ιδιώτης ιδιοκτήτης.

Η συνοπτική αυτή παρουσίαση της πρόσφατης θεωρητικής και εμπειρικής δουλειάς πάνω στην έννοια της οικονομικής αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς αναδεικνύει τις δυνατότητες των μεθόδων που έχουν αναπτυχθεί να δώσουν λύσεις σε πρακτικά ζητήματα διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι εμφανές ότι η οικονομική ανάλυση με τη χρήση καθιερωμένων τεχνικών για την αξιολόγηση των ωφελειών, όπως για παράδειγμα η CVM, και η εφαρμογή τους με εξίσου καλά καθιερωμένες μεθοδολογίες, όπως η Ανάλυση Κόστους-Οφέλους, δίνουν ικανοποιητικές λύσεις σε πρακτικά προβλήματα πολιτικής. Ταυτόχρονα όμως, δεδομένης της πολυδιάστατης φύσης της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, πρέπει να γίνουν πολλά ακόμη για την καθιέρωση αυτών των μεθόδων στην πράξη, με έμφαση κυρίως στη διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων και των μεθοδολογιών.

¹⁶ Βλ. για παράδειγμα Noonan, D.S. (2003), "Contingent Valuation and Cultural Resources: A Meta-Analytic Review of the Literature", *Journal of Cultural Economics*, 27(3-4), 159-176.

¹⁷ Στους τομείς των μεταφορών και στις συμπράξεις δημόσιου-ιδιωτικού τομέα η εφαρμογή τέλους χρήσης ταυτοποιεί τον ωφελούμενο με αυτόν που πληρώνει. Σε άλλους τομείς, όπου η εφαρμογή τέλους χρήσης είναι αδύνατη, ωφελείται ο χρήστης, αλλά πληρώνει ο φορολογούμενος. Βλ. Μέργος (2007), Κεφάλαιο 13, όπ.π.

4. Πολιτιστική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη: ο αναπτυξιακός ρόλος

Οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, της αστικοποίησης και της αλλαγής του κλίματος, έφεραν στη δημόσια συζήτηση τις προκλήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης και της έξυπνης ανάπτυξης. Οι σύγχρονες αντιλήψεις για την οικονομική ανάπτυξη είναι ανθρωποκεντρικές και η μέτρηση του επιπέδου ανάπτυξης απομακρύνεται από την παραδοσιακή προσέγγιση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος προς μια ολιστική και ολοκληρωμένη προσέγγιση που απεικονίζεται με το Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index). Στην προσέγγιση αυτή αποκτούν αυξανόμενη σημασία, εκτός της οικονομικής ανάπτυξης, η κοινωνική ανάπτυξη, η περιβαλλοντική βιωσιμότητα και η πολιτιστική κληρονομιά ως κεντρικά στοιχεία της αναπτυξιακής προσπάθειας σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Στα Ηνωμένα Έθνη και την UNESCO η πολιτιστική κληρονομιά θεωρείται ως η τέταρτη διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης, μαζί με τις άλλες τρεις διαστάσεις, την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική.¹⁸

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει ένα πλούσιο και ποικίλο απόθεμα πολιτιστικού κεφαλαίου και αναγνωρίζει ότι η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να συμβάλει σημαντικά στους στόχους της στρατηγικής “Ευρώπη 2020” για μια “έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη” με το τεράστιο δυναμικό της ως κεφάλαιο για την επίτευξη των στόχων πολιτικής. Συνεπώς, η διατήρηση, η προώθηση και η βιώσιμη χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη εγείρει προκλήσεις για τη δημόσια πολιτική που πρέπει να αντιμετωπιστούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, σε διαφορετικά επίπεδα, από το τοπικό και το περιφερειακό έως το εθνικό και το ευρωπαϊκό επίπεδο.¹⁹

Ως αποτέλεσμα αυτής της νέας τάσης, η πολιτιστική κληρονομιά, με την ηγεσία της UNESCO, προσελκύει διαρκώς μεγαλύτερη προσοχή από μελετητές και από υπευθύνους χάραξης δημόσιας πολιτικής ως μοχλός οικονομικής ανάπτυξης σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Το σχετικό πλαίσιο αποτελείται από τρία οικονομικά στοιχεία: α) την αναγνώριση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως χωριστού οικονομικού τομέα, που χρησιμοποιεί πόρους, πα-

¹⁸ UNESCO (2012), “Culture: a driver and an enabler of sustainable development”, Thematic Think Piece, UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda.

¹⁹ Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο “Προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη” (Μάιος 2014), την οποία ενέκρινε το Συμβούλιο, θεωρεί την πολιτιστική κληρονομιά στρατηγικό πόρο για την ανάπτυξη στην Ευρώπη και παρέχει ένα εύρος πληροφοριών σχετικά με τις πολιτικές, τη νομοθεσία, τα προγράμματα και τις ευκαιρίες χρηματοδότησης.

ράγει προϊόντα και υπηρεσίες και δημιουργεί εισόδημα και θέσεις εργασίας, β) την εξέταση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως αναπτυξιακού παράγοντα που λειτουργεί ως καταλύτης οικονομικής ανάπτυξης προσελκύοντας επενδύσεις και ενθαρρύνοντας αναπτυξιακές δραστηριότητες και γ) την προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως αναπτυξιακού μοχλού μέσω της δημιουργίας ταυτότητας για έναν τόπο, μια πόλη ή μια περιοχή.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αναγνωρίζεται γενικά ως πηγή πλούτου και ευημερίας. Ο τουρισμός είναι ίσως ο ταχύτερα αναπτυσσόμενος οικονομικός κλάδος στον κόσμο, ο δε πολιτιστικός τουρισμός αντιπροσωπεύει περίπου το 40% των παγκόσμιων εσόδων από τον τουρισμό και είναι μία από τις μεγαλύτερες και ταχύτερα αναπτυσσόμενες παγκόσμιες τουριστικές αγορές. Ταυτόχρονα, οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο για την προώθηση προορισμών και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της ελκυστικότητας των τόπων και των περιφερειών. Πολλές χώρες αναπτύσσουν τώρα ενεργά τα υλικά και άυλα πολιτιστικά προτερήματά τους ως μέσο ανάπτυξης συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε μια ολοένα πιο ανταγωνιστική τουριστική αγορά και ως μέσο συγκρότησης διακριτής ταυτότητας τόπου ή πόλης (place or city branding) εν όψει της παγκοσμιοποίησης.²⁰

Η βιώσιμη τοπική τουριστική ανάπτυξη λαμβάνει υπόψη όλες τις τρέχουσες και μελλοντικές οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές επιπτώσεις οικονομικών δράσεων που εξυπηρετούν τις ανάγκες των επισκεπτών, της τουριστικής βιομηχανίας, του περιβάλλοντος και των κοινοτήτων υποδοχής. Συνεπώς, η βιώσιμη τοπική τουριστική ανάπτυξη θα πρέπει: α) να αξιοποιεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους που αποτελούν βασικό στοιχείο της οικονομικής ανάπτυξης, συμβάλλοντας στη διατήρηση της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς και της βιοποικιλότητας, β) να σέβεται την πολιτιστική αυθεντικότητα της κοινότητας, να διαφυλάσσει τη δομημένη πολιτιστική κληρονομιά και τις παραδοσιακές αξίες και να συμβάλλει στη διαπολιτισμική κατανόηση και ανοχή, γ) να συμβάλλει στη βιώσιμη, μακροπρόθεσμα, οικονομική ανάπτυξη, την απασχόληση και το εισόδημα, και δ) να διασφαλίζει κοινωνική συνοχή παρέχοντας κοινωνικοοικονομικά οφέλη σε όλους τους ενδιαφερομένους, δίκαια κατανεμημένα, συμπεριλαμβανομένων των ευκαιριών απασχόλησης και εισοδήματος και κοινωνικών υπηρεσιών στις κοινότητες υποδοχής, και συμβάλλοντας στην ανακούφιση της φτώχειας.²¹

²⁰ OECD (2009), *The Impact of Culture on Tourism*, OECD, Paris.

²¹ Coccossis, H. (2016) "Cultural heritage and sustainable tourism: The challenges", in Mergos, G. and N. Patsavos (eds) (2017), *όπ.π.*

Η κινητοποίηση του πληθυσμού στο στόχο της ανάπτυξης θεωρείται σημαντική προϋπόθεση επιτυχίας. Η βιώσιμη τοπική ανάπτυξη απαιτεί ενημερωμένη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων φορέων, καθώς και ισχυρή διοικητική ηγεσία για την εξασφάλιση ευρείας συμμετοχής και οικοδόμηση συναίνεσης. Η επίτευξη βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης είναι μια συνεχής διαδικασία, που απαιτεί συνεχή παρακολούθηση των επιπτώσεων, εισάγοντας τα κατάλληλα διορθωτικά μέτρα. Η βιώσιμη τοπική ανάπτυξη θα πρέπει επίσης να διατηρεί υψηλό επίπεδο ικανοποίησης των κατοίκων και των επισκεπτών και να εξασφαλίζει σημαντική εμπειρία στους επισκέπτες, αυξάνοντας την ευαισθητοποίηση σε θέματα βιωσιμότητας και προωθώντας βιώσιμες πρακτικές.

Επιπλέον, η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να συμβάλει στο στόχο της έξυπνης ανάπτυξης με διάφορους τρόπους. Οι δημιουργικές βιομηχανίες, ενισχυμένες από την τεχνολογία και τη δικτύωση, μπορούν να προσφέρουν όχι μόνο ευκαιρίες απασχόλησης, αλλά και αναζωογόνηση και αναγέννηση της τοπικής οικονομίας. Διαθέσιμα στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως εγκαταλελειμμένα παλιά βιομηχανικά κτίρια τα οποία στο παρελθόν βρίσκονταν στο κέντρο της οικονομικής ζωής ενός τόπου, μπορούν να αποκτήσουν μια νέα ζωή και να ενταχθούν ξανά στη σύγχρονη οικονομία και την κοινωνία προσφέροντας τελείως νέες υπηρεσίες, ατμόσφαιρα, ταυτότητα και ποικιλία, που συμβάλλουν στη δημιουργία, την καλλιέργεια και την ενθάρρυνση της καινοτομίας. Επιπλέον, η επέκταση της ψηφιακής οικονομίας και των εικονικών τεχνολογιών μπορεί να ενθαρρύνει την απασχόληση σε δημιουργικές οικονομικές δραστηριότητες που συνδέονται με την πολιτιστική κληρονομιά.

Για την αστική ανάπτυξη και την αναζωογόνηση του κέντρου των πόλεων, η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και δημιουργίας μπορεί να λάβει τη μορφή διαφόρων δραστηριοτήτων. Η αστική και οικονομική αναγέννηση των ιστορικών κέντρων των πόλεων με επαναχρησιμοποίηση κτιρίων, πιο πράσινες μεταφορές με μειωμένες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και ισχυρή αίσθηση ταυτότητας αποδεικνύεται ένα βιώσιμο επιχειρηματικό μοντέλο. Αυτή η προσέγγιση έχει δοκιμαστεί με επιτυχία σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις.²²

Στο στόχο της κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής συνοχής η πολιτιστική κληρονομιά συμβάλει πολλαπλά. Υπάρχουν ολοένα περισσότερες ενδείξεις ύπαρξης ισχυρών δεσμών μεταξύ της καινοτομίας, της οικονομίας της γνώσης και της ποιότητας ζωής. Η πολιτιστική κληρονομιά και η δημιουργική οικονομία βελ-

²² Βλ. για παράδειγμα Stegmeijer, E. et al. (2017), "Heritage as sector, factor, and vector: Conceptualizing the shifting relationship between heritage and spatial planning", in Mergos, G. and N. Patsavos (eds), όπ.π.

τιώνουν τον αστικό ιστό, αναβαθμίζουν την ποιότητα ζωής, δημιουργούν καλύτερες συνθήκες εργασίας και προστατεύουν το περιβάλλον. Υπάρχουν επίσης αυξανόμενες ενδείξεις για τη σημασία της ενσωμάτωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στις προσεγγίσεις αναπτυξιακού προγραμματισμού για ανάπτυξη με κοινωνική συνοχή. Επιπλέον, έχει αποδειχθεί ότι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά ενισχύει την αποτελεσματικότητα των μέτρων πολιτικής που αποσκοπούν στην κοινωνική ένταξη και την οικονομική ανάπτυξη. Τέλος, έχει παρατηρηθεί έντονη συσχέτιση μεταξύ της πολιτιστικής κληρονομιάς και της αίσθησης του τόπου, της ευτυχίας, της ευημερίας και της συμμετοχής ως σημαντικών συστατικών για την εξασφάλιση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής.

Επομένως, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για έξυπνη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομική ανάπτυξη, δεδομένου ότι προσελκύει επενδύσεις και εξασφαλίζει πράσινες, τοπικές, σταθερές και αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας σε ένα ευρύ φάσμα βιώσιμων οικονομικών δραστηριοτήτων σε τομείς που παρέχουν απασχόληση και εισοδήματα. Αυτές οι θέσεις εργασίας διατηρούν ανθρώπινους και άλλους πόρους στην τοπική οικονομία και προσφέρουν οικονομικές ευκαιρίες σε όλες τις ομάδες της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των νέων. Εκτός από τη μεγαλύτερη κοινωνική ένταξη, οι δραστηριότητες πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν επίσης μια σειρά άλλων μη χρηματικών ωφελειών, όπως η ανθεκτικότητα, η καινοτομία, η δημιουργικότητα και η επιχειρηματικότητα για τα άτομα και τις κοινότητες, η αξιοποίηση των αδρανών τοπικών πόρων και η αναβάθμιση των δεξιοτήτων και των γνώσεων. Συνεπώς, η υποστήριξη της πολιτιστικής κληρονομιάς συμβάλλει στην επαύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη και την κοινωνική συνοχή. Τέλος, τα τοπικά συστήματα γνώσης και οι πρακτικές περιβαλλοντικής διαχείρισης παρέχουν πολύτιμη πληροφόρηση, κατανόηση και εργαλεία για την αντιμετώπιση τόσο των οικολογικών όσο και των πολιτιστικών προκλήσεων, την πρόληψη της απώλειας βιοποικιλότητας και των πολιτιστικών απωλειών, τη μείωση της υποβάθμισης της γης και την αποτροπή της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και για το μετριασμό των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Ο σημαντικότερος αναπτυξιακός ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς για την ελληνική οικονομία έχει αναδειχθεί στο παρελθόν από τον Ακαδημαϊκό Κωνσταντίνο Δρακάτο, ο οποίος σε ανακοίνωσή του στην Ακαδημία Αθηνών αναφέρει: “Η ωφέλεια που θα προκύψει για την οικονομία από την ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα εντοπίζεται πρωτίστως στην απασχόληση επιστημονικού προσωπικού διαφόρων κλάδων και ειδικοτήτων (όπως ιστορικών, φιλολόγων, αρχαιολόγων, γλωσσολόγων, ανθρωπολόγων κ.λπ.) που θα καλύψει τις νέες θέ-

σεις σε ινστιτούτα, κέντρα ερευνών και λοιπούς φορείς. Όπως είδαμε, η προσφορά τέτοιας εργασίας στη χώρα μας είναι σχετικά μεγάλη, σε βαθμό μάλιστα που παρατηρείται υψηλή ανεργία. Βέβαια, εκτός από την απασχόληση επιστημόνων, για την παραγωγή των διαφόρων υπηρεσιών αξιοποίησεως της πολιτιστικής κληρονομιάς, θα παραστεί ανάγκη χρησιμοποίησεως και άλλων κατηγοριών εργαζομένων”.²³

5. Επίλογος

Η Ελλάδα διαθέτει πλουσιότατο απόθεμα πολιτιστικού κεφαλαίου, που μπορεί να συμβάλει σημαντικά στους στόχους μιας στρατηγικής για ισχυρή ανάπτυξη με περισσότερες επενδύσεις και νέες καλύτερες δουλειές. Αυτό το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα είναι δημόσιο οικονομικό κεφάλαιο με τεράστια οικονομική αξία και αναπτυξιακό ρόλο. Η άρνηση αυτής της πραγματικότητας με πρόσδεση σε παρωχημένες αντιλήψεις στερεί την ελληνική κοινωνία από ένα σημαντικό αναπτυξιακό πόρο και ταυτόχρονα οδηγεί σε απαξίωση και καταστροφή την ίδια την πολιτιστική κληρονομιά λόγω αδυναμίας του δημόσιου προϋπολογισμού να φέρει το χρηματοοικονομικό βάρος της συντήρησής της. Η Σύμβαση του Φάρο (2005) θεωρεί ότι η πολιτιστική κληρονομιά μεταβάλλεται και επαναπροσδιορίζεται συνεχώς από την ανθρώπινη δραστηριότητα και δεν μένει στάσιμη, συνδέει επομένως τα μέτρα δημόσιας πολιτικής για την κληρονομιά με τις ανάγκες της κοινωνίας, την ανθρώπινη πρόοδο και την ποιότητα ζωής. Επομένως, στις σύγχρονες αντιλήψεις για την οικονομική ανάπτυξη, η πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίζεται ταυτόχρονα ως ατμομηχανή, αλλά και ως καταλύτης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Η πρόκληση είναι η επιτυχής ένταξη της χρήσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον με ένα αποτελεσματικό πλαίσιο διαχείρισης της αλλαγής και της προστασίας. Η διεθνής εμπειρία είναι πλούσια σε παραδείγματα όπου η επιτυχής εφαρμογή της νέας αυτής προσέγγισης στην οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς αντέστρεψε την παρακμή και οδήγησε σε οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση.

²³ Δρακάτος, Κ. (1999), “Δυνατότητες χρησιμοποίησεως της πολιτιστικής κληρονομιάς για την αναδιάρθρωση της οικονομίας”, Ανακοίνωση στην Ακαδημία Αθηνών, Έκτακτη Συνεδρία της 2ας Μαρτίου 1999.